

26 LITTERATURBLADETS UPPFATTNING AF HR STENBÄCKS AFHANDLING: »OM PÆDAGOGIENS NÄRVARANDE STÅNDPUNKT».

Litteraturblad n:o 8, augusti 1855

Vi nödgas ännu trötta läsaren med detta ämne, som genom en vanlig manöver i litterär polemik nedsjunkit till frågan om mitt och ditt. Vi behöfva icke upprepa, att det icke skett genom Hr Stenbäck's tillgörande. En opåkallad *tertius interveniens*, lika kortsynt i sitt försvar för afhandlingen som oblyg i sitt anfall mot oss, har neddragit frågan till sagde ståndpunkt. Vi skola nemligen enligt hans påstående hafva fattat Hr Stenbäck's yttranden förvändt, om af oförmåga eller af dålig vilja, det lemnar denna hyggliga försvarare oafgjordt.

10

Det heter: »Besynnerligt, huru Rec. haft så stor svårighet att ur Förf:s framställning finna svaret på frågan: 'hvilket är pædagogiens syftemål', då detta svar redan å afhandlingens 2:dra sida står att läsas med de tydliga orden 'Den kristna uppfostraren vet icke af något annat syftemål, än en uppfostran för Guds rike', och då denna uppfostran för Guds rike straxt derefter förklaras innebära att 'en Guds människa må varda fullbordad, till alla goda gerningar skicklig (2 Tim. 3. 17).' Denna idé genomgår ock afhandlingens hela hithörande eller första del, hvori de tre momenterna *helighet*, *vishet* och *herrlighet* framställas såsom integrerande delar i den fullkomlighet, som utgör uppfostrans mål. Efter uppställandet af detta mål framhålles sid. 3 dopet såsom utgångspunkten och förutsättningen för den kristliga uppfostran, såsom den gudomliga akt, hvarigenom det himmelska fröet i subjektet nedlägges, hvilket frö genom uppfostran skall utbildas och bringas till fruktbarhet. Derefter följer sidd. 4–11 momentet *helighet*, hvarvid såväl uppfostrarens verksamhet som uppfostringsmedlen bestämmas och i hvilket moment framställningen af *samvetets* verksamhet och rätt, såsom naturligt är, ingår. Sidd. 11–14 afhandla det andra momentet, *visheten* och 15–19 det tredje *herrligheten* eller *makten*. Detta system, ehuru visserligen icke strängt vetenskapligt hållet, hade ej bordt vara så svårt att uppspåra. Vi kunna icke afgöra, om svårigheten hos Rec. berott på oförmåga eller bristande vilja» o. s. v.

20

30

Vi vilja så litet som möjligt vidröra detta »system», icke derföre att afhandlingen enligt Försvararens försäkran är af »kompetenta domare bedömd och för ändamålet godkänd» – ty i vetandets frågor erkännes endast bevisningens kompetens – utan derföre att systemet intet system är. Ett pedagogiskt system uppstår icke deraf, att man tager ett bibelspråk och till detsamma lägger förklaringar efter behag. Också var systemets betraktande från första stund ligkiltigt för vår uppgift.

40

Hvad försvararens framställning af »systemet» angår, är den ju icke exakt. Hr S. benämner de tre momenterna sid. 2 »*helighet*, *herrlighet* och *salighet*». Om någon annan indelning är före sidan 4 icke fråga; icke heller säges der, att nu momentet *helighet* följer i ordning att betraktas. Först sid. 9 talas om Guds belätes återställande i »*helighet*, *vishet* och *makt*». Sidan 4 börjar en framställning om viljans och begärens böjande under uppfostrans tukt, men denna framställning fortgår icke till sid. 11; ty redan sidd. 8–9 behandlar Förf. undervisningen, vetandet, kunskapen om sanningen såsom uppfostrans andra föremål. Sidd. 9 & 10 talas åter om samvetet och dess vård. Sid. 11 ser

50

man visheten nämnd, men här och till sid. 14 är afhandlingens syfte att visa, huru sanningen bör underordnas samvetets dom, vetandet öfverhufvud vara till för handlingen. Sidd. 14–16 slutligen talas om människans makt öfver naturen och handlingens art öfverhufvud. Hvarken kallar Förf. denna makt öfver naturen för människans herrlighet, eller kan den handlingens rätta art, som sid. 16 beskrifves, komma under någon annan kategori, än hvad Förf. kallat viljans helighet.

Systemet kan sålunda med allt skäl stå för Försvararens räkning. Att sanning och rätt, vishet i förståndet och helighet i viljan, böra utgöra föremål för människans sträfvande, detta är en så enkel sak, att vi icke kunnat fästa någon särskild vikt dervid, att den saken utlägges äfven i Hr Stenbäck's afhandling.

Men hvad Försvararen icke kan begripa, är, att då man vill tala om pedagogins syftemål, man icke bör förblanda detta med människans bestämmelse. Människan är icke hela sitt lif igenom en skolgosse under föräldrars och lärares tukt. Det är i sin ordning att säga: undervisning och uppfostran måste bero af, hvad man anser för människans bestämmelse. Men det är lika nödvändigt att säga, huru långt på vägen de skola leda henne, när pedagogins syftemål kan anses vara vunnet, och människan bör öfverlemnas åt sin egen ledning. Hr Stenbäck ignorerar icke denna skilnad såsom hans försvarare; men äfven hans framställning saknar häri tillbörlig reda. Det heter sid. 2 »Den christna uppfostraren vet icke af något annat syftemål, än en uppfostran för Guds rike». – »Allt hans arbete syftar derhän, att en Guds människa må varda fullbordad, till alla goda gerningar skicklig». Sid. 9 säges uppfostran arbeta: »att göra Guds människan hos det döpta barnet skicklig till alla goda gerningar, att befrämja andens öfvervalde, på det Guds beläte mer och mer må återställas i helighet, vishet och makt». Hvar och en finner, att dessa allmänna talesätt sammanfatta människans hela bestämmelse, icke pedagogins syftemål. Men Hr S. säger åter sid. 4: att uppfostraren skall göra barnet »skickligt och moget att med utveckladt sjelfmedvetande och fri sjelfbestämmelse lyda och följa andens invärtes tukt»; och sidan 13: att »den kristliga uppfostran, som ser lifvets mål icke i vetande utan i handling, nemligen i den frigjorda andens sjelfmedvetna och sjelfständiga arbete att lösa sin af Gud gifna uppgift på jorden, har vid odlingen och utvecklingen af de intellectuella krafterna denna lifsuppgift såsom det enda nödvändiga för ögonen».

Vi ville icke strängt nagelfara med denna oreda, emedan vår öfvertygelse är och länge varit, att Hr Stenbäck såsom en skaldenatur och en känslans man skrifver efter sin art, och att af honom någon strängare vetenskaplig reda icke får fordras. Huruvida hans kall är vetenskapsmannens, må han med sig sjelf afgöra. Men alldeles opåtaladt bör det lika litet tillåtas honom som någon annan, att utgifva hvarje-handa mystiska hugskott för vetenskap och en predikan för vetenskaplig bevisning. Vi anmärkte derföre endast kort, att det är svårt att ur hans afhandling finna, hvori han sätter *pedagogins* syftemål, hvars vetenskapliga bestämmande dock utgör föremålet för afhandlingens första del.

Hvar och en, som i dessa saker något tänkt och läsit, inser lätt med oss, att de nyss från sidd. 4 & 13 citerade satserna, om några i afhandlingens, antyda pedagogins syftemål – att nemligen leda barnet till *medvetande om* människans bestämmelse eller, som är detsamma, till »*utveckladt sjelfmedvetande*». Vi valde den sistanförda quasi-definitionen af renaste hog, att i Förf:s vacklande bestämningar söka det bästa, såsom vore det hans, ehuru illa uttryckta, mening, att uppfostran

bör föra människan till *sjelfmedvetande* och till förmåga att *sjelfständigt* arbeta för sin af Gud gifna uppgift på jorden. Vi afsågo derifrån, att Förf. här kallar för lifvets mål, d. ä. för människans bestämmeelse, hvad han bort benämna pedagogins syftemål; ty då han vill angifva lifvets mål, borde han väl uttala, hvori uppgiften på jorden består, såsom då han tidigare uttrycker detsamma med »återställandet af Guds beläte», »skicklighet till all god gerning» m. m. Vi ville icke heller fästa oss vid det origtiga deri, att Förf. säger, att detta s. k. lifvets mål bör afses blott »vid odlingen och utvecklingen af de intellectuela krafterna»; ty det är klart, att det likaså bör afses vid uppfostran till sedlighet, till viljans frihet, och Förf:s mening kan icke vara någon annan, ehuru hans ringa fallenhet för strängare vetenskapliga bestämningar och dermed följande ovana vid ett noggrannare uttryckssätt här såsom öfverallt i afhandlingen gör hans påståenden mångtydiga och sväfvande.

10

Den billiga läsaren och, som vi hoppas Förf. sjelf skall vid betraktande af det anförda finna, att vi knappt nog lindrigare kunnat tadla afhandlingens bristfällighet i ifrågavarande afseende, än då vi sagt det vara svårt att finna, hvori Förf. sätter pedagogins syftemål, och att vi bland hans bestämningar valt den, som närmast uttrycker, hvad som borde bestämmas. Försvararen i H:fors Tidningar kan säkert icke begripa det.

20

Denna Försvarare anför vidare, att vi orättvist klandrat Hr Stenbäck för det han synes betrakta kunskaper och vetande som en minnessak, emedan »*det är just mot denna uppfattning Hr Stb. på det kraftigaste protesterar*».

Den läsare, som behagar genomgå stället i vår artikel i N:o 3 af detta blad, finner, i hvilket sammanhang vi anfört detta »synes». Vi tadlade nemligen, att Hr S. nedsätter vetandet till ett blott medel, till vilkor för handlingen. Försvararen menar, att Hr S. säger detta blott om det »ofruktbara döda vetandet, det vetande, som saknar öfvertygelsens lif». Att denna Försvararens mening är falsk, vet hvar och en som läser Hr Stenbäcks afhandling, och att den är absurd, skulle Försvararen sjelf inse, om han vore förmögen af någon eftertanke.

30

När Hr S. säger: att den kristna uppfostran ser lifvets mål »icke i vetande utan i handling», »emedan den sedliga viljan och öfvertygelsen bestämmer lifvet och handlingen, och emedan icke vetande utan handling är lifvets mål», så talar han uppenbart om allt menskligt vetande öfverhufvud. Vetandet har för honom intet annat värde, än att der lärer människan så handla, som hon bör. Men så beskaffadt är i hans tanke icke allt vetande. Han måste naturligtvis förkasta Försvararens »döda vetande», såsom oförmöget att utgöra medel för handlingen. Och för ett sådant dödt vetande anser han det vetenskapliga vetandet. Han säger: »Undervisningen i sin vetenskapliga form, sysselsätter förståndet, icke det sedliga medvetandet, och kan derföre icke hafva någon sedligt bildande kraft. En sådan kraft har intet vetande i och för sig sjelf, men en annan sak är det med det dertill erforderliga arbetet, ansträngningen, fliten, ihärdigheten, allvaret». Detta är rent nonsens eller måste meningen vara: vetenskapen, vetandet, är som sådant utan värde äfven för handlingen, det är blott vanan vid arbete o. s. v. under vetenskapernas inhemtande, som har ett sedligt inflytande, har betydelse för lifvets egentliga mål. Är då allt vetande lika odugligt? Ingalunda: bibelns läror, kristna läran måste äfven genom sitt innehåll verka sedligt, icke blott genom studerandet, arbetet att inhemta kunskap om densamma. Är intet annat vetande fruktbringande? Kanske! men icke i vetenskaplig form – d. ä. icke såsom vetenskap.

40

50

»Det bästa mönstret och den fullkomligaste instruction för en sann bildande undervisning finner en christen pedagog der, hvarest han för öfrigt i allt annat har sin norm, i den heliga skrift – Bibelns lärosätt är icke beräknadt på att bibringa blott kunskaper utan att intrycka sanningarna i lifscentrum, hjertat i biblisk mening, d. ä. sjäslifvets djupaste concentration». Således i biblisk form, men icke i vetenskaplig kan äfven matematik, grammatik m. m. få ett värde utöfver arbetets, ansträngningens. Vi tro icke, att Hr S. menar det så absurdt. Men om i det citerade någon mening finnes, måste den vara den: att religionskunskap och t. ex. kristna moralen, i biblisk form meddelade, hafva inflytande på sedligheten; att äfven allt annat vetande har värde för handlingen, för människans verksamhet i sitt kall, men att handlingens sedlighet icke deraf beröres. Vetenskapen är för honom ett handtverksredskap – ingenting vidare. Också förvisar Hr S. det vetenskapliga vetandet från området för religionskunskapens föremål, för människans högre andliga angelägenheter. På många ställen inskärpes, huru förnuftet skall känna sina gränser, huru det är ett »vansinnigt öfvermod, då det vill veta allt, döma allt, bestämma allt och i diabolisk själförgudning fordrar att allt, äfven det högsta och heligaste, för att gälla, skall rättfärdiga sig inför dess suveräna thron».

Man känner alltför väl, hvad meningen är med detta förbud mot vetenskapligt resonnerande. Denna enkla mening är, att Hr Stenbäck och en legio med honom skola ega rätt att sätta sig öfver den vetenskapliga formen, och ingen skall våga anmärka osammanhanget i deras predikande. Att vetenskapen just genom sin form är vetenskap, och att den vetenskapliga insigten derföre är något annat äfven till sitt innehåll, än det ungefärliga ovetenskapliga vetandet, detta våga de väl icke att neka; men de hjelpa sig med att fördöma detta vetenskapliga vetande som tomt och ofruktbart. Deras eget lösa vetande är det, som har värde, som träffar »lifscentrum», »sjäslifvets djupaste concentration»!!!

Det tjenar till ingenting, att vidlyftigare framställa lösligheten och motsägelsen i nyssanförda satser. Huru skall »ansträngning», »flit», »ihärdighet», »allvar» kunna finnas vid inhemtande af ett vetande, som är sedligt fruktlöst? Huru förvändt är det icke af Hr S., att ännu tåla annan vetenskap och vetenskaplig undervisning, än hvad som oundgängligen kan tarfvas för ett embetes skötande eller för vissa andra lefnadsyrken. Eller skall väl större delen af undervisningen gälla sådant, som är utan allt sedligt inflytande? Huru tanklöst är det icke, att förbise vetenskapets inflytande på, hvad som för hvarje tid varit lag och sed, således på bestämmandet af rätt och orätt? Huru blindt, att anse människan kunna mottaga något vetande, som skulle lemna hennes begrepp om rätt och orätt oförändradt, och som för viljans rigtning vore helt och hållet likgiltigt? – Men det tjenar, som sagdt är, till ingenting, att påpeka orimligheten i Hr S:s påståenden; ty en sådan påpekning innebär fordran på förnuft och vetenskaplig form; men när fråga är om Hr Stenbäcks afhandling öfverstiger det förra sina gränser, och den senare är ett för lifvets mål likgiltigt skolfuxeri. Hr S. & konsorter fordra en bevisning, som intränger i »lifscentrum», i »sjäslifvets djupaste concentration». Det rör dem alls icke, om vi skulle anse dessa uttryck för toma floskler och en djup concentration för ett löjligt nonsens. Än mindre kan det röra dem, om man anmärker, att Hr S., som talar om denna »djupa concentration», som »uppskattar intelligensen blott såvida den möjliggör och befrämjar» – behandlingen, som icke »isolerar förståndsförmögenheterna (?) såsom någonting afsönd-

radt, sjelfbestående eller till och med såsom det högsta, utan betraktar alla själens krafter som en lefvande *oupplöslig totalitet*» (sid. 13), att han längre fram säger: »emedan den sedliga kraften hos människan *väsentligen är en annan*, än den tänkande, ligger det i sakens natur, att sedlig utveckling icke är en följd af tankens utveckling, att vårt sedliga väsendes behof *icke* tillfredsställas *genom samma medel*, som vår tänkande andes» – att icke tala derom, huru Hr S. likväl åter upprepadt försäkrar, att tänkandet, vetandet blott såsom *medel* för handlingen, sedligheten, har något värde.

När nu hos Hr S., såsom af det anförda synes, ett verkligt förakt för förnuftigt vetande och vetenskap råder, är det berättigadt å vår sida, att icke fästa någon uppmärksamhet vid hans motsatta deklamationer om »all sann kunskap – såsom en gåfva af Gud och såsom sådan i och för sig af högt och *sjelfständigt värde*», om vigten af en »*sjelfständig tankeverksamhet*» o. s. v. – Sjelfständiga äro för honom kunskap och tankeverksamhet icke, ty de äro *medel* för handlingen såsom ändamål. Men det, som blott är medel, är icke sjelfständigt, icke heller fritt, ehuru godtyckligt. Och den vetenskapligen bevisade sanningen har för honom icke äran, att vara ens ett sådant godtyckligt medel för handlingens sedlighet.

Nyss citerade utgjutelser äro säkert af Hr Stenbäck allvarligt menade. Han är för ädelt sinnad, att vilja sluta tankeverksamheten i bojer, och har den aktning för historien, att han ryggar tillbaka för fördömandet af kunskapen och vetandet som sådant. Han tröstar sig sjelf med dessa utrop, hvilka i hans åskådningssätt dock icke hafva någon betydelse. Det är en kinkig sak, att vara teologie-licentiat och numera universitets-professor och stadna vid påståendet: att vetandet i vetenskaplig form är för sedligheten, för den sedliga handlingen, för lifvets mål, för människans och mensklighetens bestämmelse en likgiltig sak.

Nu kommer ännu Hr Stenbäcks Försvare i H:fors Tidningar fram med sitt enfaldiga förmenande i saken, påstående, att Hr S., då han yrkar, att icke vetande utan handling är lifvets mål, här åsyftar »det ofuktbara, döda vetandet».

Han har, denne Försvare, icke förmåga att inse, att Hr S. gör till kännetecken på det sanna fruktbara vetandet just dess egenskap, att hafva en sedligt bildande kraft, d. ä. att utgöra medel för handlingen som ändamål. Enligt hans kloka hufvud skulle Hr S. tvärtom af det ofruktbara, döda vetandet vänta denna sedligt bildande verkan. Han kan icke fatta, att han sålunda påbördar Hr S. en tankens slöhet, som i sjelfva verket blott är hans egen. Af hans utsago skulle ju följa, att något fruktbart, lefvande vetande finnes, hvilket vore lifvets mål, och hvilket af Hr S. skulle som sådant erkännas. Hr S. torde hafva godheten upplysa sin försvare, huru dermed förhåller sig. Ty att Försvaren sjelf kallar ett sådant antagande för en sofism, en prentension af det filosofiska högmodet, förmår icke öppna hans ögon. Han påstår i sten, att enligt hans och Hr S:s åsigt det är blott i förhållande till det ofruktbara, döda vetandet, som handlingen har företrädet att vara lifvets mål. Monne icke en pedagogisk resonnör af denna art kunde hafva skäl, att ånyo börja sin pedagogiska bana från första klassen.

Vi kunde saklöst här sluta detta bemötande. Ty vi hafva egentligen endast varit skyldiga att visa, det vi icke missförstått Hr S. och tillagt honom läror, hvilka han icke måste vidkännas. Men frågans vikt fordrar, att vi icke må förbise Försvarens försök att gendrifva vår kritik; och hans framfusiga uppträdande kan äfven ålägg oss att i

bevisning intet efterskänka.

Till en början kunna vi med anledning af senast berörda fråga, icke tillbakahålla yttrandet af vår förundran, huru en så allvarligt religiöst-sinnad man, som vi känna Hr Stenbäck vara – om hans Försvare tige vi – kan så misskänna vetandets stora makt och värde. Eller huru kunna ångern och tron, som ju icke äro någon yttre handling, som föregå endast i människans inre, äro en akt af hennes medvetande, huru kunna de göra det gjorda ogjort, borttaga synden och syndaskulden, förändra människans hela väsende och höja henne öfver hela eländet i handlingens verld? Bättringen och trons frukt i goda handlingar skall dock följa! Men äfven om döden, eller blott ett slaganfall eller annan sjukdom afskär all möjlighet till handlingen, är väl den försiggångna försoningen derignom tillintetgjod? Det är en stor skillnad säger väl Hr S.; det matematiska vetandet t. ex. har icke denna kraft att höja människan. Men tror Hr S. icke, att Galilei, då han af Inquisitionsbilan tvangs att återtaga sin lära om jordens rörelse kring solen, fann sin inre människa räddad och höjd öfver denna handlingens uselhet, genom att kunna med full öfvertygelse säga: »och likväl rörer hon sig!» Från sin ståndpunkt anser Hr S. kanske Galileis tröst för ringa? Men det är sak samma: medger han, att den religiöst troende, om äfven bunden till händer och fötter och med en kafvel i mun, likväl i vissheten (= vetandet) om Guds nåd känner sig salig, så har han erkänt, att vetandet har sitt öfver handlingen upphöjda värde.

Vi hafva aldrig varit sinnade förneka, att allt vetande bör bära frukt i handling. Vi tillägga endast mot Hr S., att allt vetande äfven *kan* bära frukt i *sedlig* handling. Vi kunde väl tillägga, att ju större antalet af de vetenskapligt bildade i ett samhälle är, desto onödigare blifva brottmålslagarne, fängelserna m. m. Men handlingens verld är med hänsyn till den enskilda människan en tillfällighetens verld, i hvilken vetandets sedliga frukt kan mogna – men också icke. Vetandet är deremot det frihetens rike, som är af allt yttre oberoende, der intet tvång och ingen tillfällighet herrskar. Det är derföre orätt, att med Hr S. säga: handlingen, icke vetandet är lifvets mål; och vi hafva sökt påpeka en del af de motsägelser, till hvilka detta påstående leder. Tillåt derföre, Hr S., att sanning är lifvets mål likasom sedligheten, och vi äro i denna punkt ense. Ty endast sålunda kan fråga blifva om ett »sjelfständigt» vetande.

Men vi gå vidare. Hr Försvaren menar, att vi orätt ansett Hr Stenbäck, då han i fortgången af sin afhandling ganska rättmätigt gör samvetets odling till föremål för den sedliga uppfostran, hafva öfvergått till en ny »grund» för uppfostran i stället för den redan lagda, dopet. Försvaren upplyser oss nu om, att dopet i Skriften kallas »ett godt samvetes förbund med Gud», och att samvetet genom detsamma får »en ny pregel och så att säga en ny karakter». Vi kunna härtill anmärka, att Skriften lika litet som den första kristna församlingen känner till något *barnadop*; och förefaller det citerade uttrycket ganska naturligt, då fråga är om redan i kristendomen undervisade, troende, fullmyndiga människor, för hvilka dopet var en bekräftelse på deras tro. Men hvarje fader och moder lärar nogsamt erfarit, att barnet äfven efter dopet är en liten fullkomligt samvetlös varelse.

Med sin vanliga tankelöshet försäkrar Försvaren, att det kristna samvetet hos individen är af uppfostran och bildning beroende, men förnekar, att det är och varit beroende af den allmänna bildningens ståndpunkt; hvaraf följer, att den kristliga uppfostran i alla tider varit densamma, med ett ord att mensklighetens historie för denna uppfostr-

ran varit och är öfverflödig. Det är fåfängt att åberopa, huru för de frommaste kristna lärans utbredande med eld och svärd, kätteriets utrotande m. m. dylikt varit samvetssaker. Försvaren har de »sanna» kristna tillhands, hvilkas uppfostran icke har med historien att göra. Han tänker icke ens derpå, att menskligheten enligt bibeln i fyratysen år icke visste af några sanna kristna.

Endast en sådan tanklös herre kan påbörda oss felet, att icke göra någon åtskildnad mellan en hednings samvete och en kristens. Vi skulle då, såsom han, förneka historien. Men fråga är här icke om hans upplysningar, utan om Hr Stenbäcks påståenden.

Hr S. har helt och hållet glömt att omtala någon samvetets förändring eller bildning genom dopet. Han kallar detsamma: »människans ädlaste arf, hennes dyraste qvarblifna skatt från paradiset». Han medger, att samvetet skall genom uppfostran läras göra sig gällande, öfverhufvud att skipa mellan rätt och orätt. Men ett samvete, som icke ännu skiljer mellan rätt och orätt, är intet samvete.

Att tala om förmågor, som skola vara till, förrän de yttrat sig, är samma sätt att tala, som naturforskarens om naturens krafter. Organiska fel, helt och hållet materiella omständigheter kunna beklagligen hos människan inskränka själsförmögenheterna. Men för uppfostraren är det i vår tanke af största vikt, att fatta människan såsom helt och hållet ett bildningens djur. Han bör gifva akt på de olika anlagen, säger man. Men detta gäller en redan längre framskriden uppfostran; och anlagen, der de icke bero af organiska orsaker, äro då redan en yttring af uppfostrans inflytande. Medfödda anlag äro de naturliga drifterna, och den tidigaste uppfostrarinnan, modren, finner hos barnet endast anlag att äta och sofva, att känna behag o. s. v. Likväl är fostrets utveckling en så hemlighetsfull process, att man icke kan bestrida psykiska inflytandens möjlighet under densamma, således en uppfostran före dagens ljus. Antagandet af ursprungliga anlag förer dessutom till det absurda, till att söka anlaget i ägget och äggets ägg i hudradetal led, till antagandet af alla individuella anlags ärftlighet ända från det första människoparet, och till en predestination, som är begreppet om menniskoanden ovärdig. För uppfostraren är ett sådant antagande utan allt värde. Men han måste deremot djupt känna sin pligt och sin ansvarighet, om han går till verket med öfvertygelsen, att allt, hvad människan är, det är hon genom bildning. På denna inflyta dock omständigheter nog, som stå utom uppfostrarens makt. Boningsplats på jorden, klimat, nationalitet, den tidpunkt i historien, på hvilken människan födes och lefver, stånd, lefnadsvilkor, allt detta är omständigheter, hvilkas inflytande uppfostraren kan moderera, men icke beherrska.

Hr Stenbäcks åsigt i detta hänseende synas vara sväfvande och obestämda. Han säger: »de naturliga anlagen, hvilka icke skapas af uppfostraren, behöfva ej heller hans utveckling, ty de utveckla genom inre lifskraft sig sjelfva»; medan han likväl öfverallt talar om förmågornas och krafternas utveckling såsom uppfostrarens sak. Till denna motsägelse kommer ännu läran om det mystiska i dopet, genom hvilket den anda tillkommer, som möjliggör »ett medvetet öfvervalde öfver egenviljan och naturlustarna» (sid. 7). Endast denna anda utgör således i Hr S. tanke en förmåga, som icke är medfödd, är bildningens verk, ehuru på öfvernaturlig väg. Men att äfven hedningar funnits, som haft ett medvetet öfvervalde öfver egenviljan och naturlustarne, derom vittnar historien.

Det tredje momentet i »systemet», *makten* eller *herrligheten*, som

10

20

30

40

50

består i ett »sjelfallet erkänt och fredligt» herravälde öfver naturen, motsatt det nurådande, »physiska och intelligentia våldet och tvånget» – om detta moment få vi väl lof att tåga, sedan Försvaren förklarar all remonstration häremot för en förnekelse af kristendomen. Trosartikeln citerar han icke. Vi kunna likväl icke undertrycka vår öfvertygelse, att det skall dröja bra länge, förrän naturvetenskaperna gifva andra medel vid handen att herrska öfver naturen, än förstånd och hand- eller machin-kraft, och förrän skolundervisningen kommer att lära ungdomen sättet för det sjelffallna, erkända och fredliga herraväldet.

10 Att uppfostran äfven bör afse njutningen af naturens och konstens skönhet, af ett bildande umgänge med medmänniskor o. s. v., är en sjelffallen sak. Men »systemets» tredje moment har härmed intet att skaffa. Hela saken har öfverhufvud i systemet ingen plats.

Försvaren förklarar det likaså för fiendskap mot kristendomen, att vi tillbakavisat Hr Stenbäcks häftiga och fördömande utfall mot dem, som yrkat på Skolans emancipation från Kyrkan. Försvaren kallar detta vår »ifver» för denna emancipation, en ifver, som vi hvarken hyst eller någonsin ådagalagt. Det var endast utfallet mot ett stort antal
20 män, hvilkas skoremmar Hr Stenbäck och hans försvarare i deras egenskap af tänkare och pedagoger icke äro värda att lösa, som föranledde våra ord. Sjelfva frågan lemna vi äfven nu derhän. Så lösligt den af Hr Stenbäck vidröres och afgöres, förtjenar hans yttrande intet vidare bemötande. Äfven Försvaren har endast utpreparat hans lättsinniga förkättrande. Detta hindrar icke Hr S., att med mycken emfas loforda »det blomstrande skolväsendet» i Förenta Staterna, der såsom känt skolorna stå helt och hållet utom presterskapets inflytande, der i folkskolorna ingen egentlig religionsundervisning meddelas, i en del af dessa icke ens bibeln läses och bön hålles, och der äfven i
30 söndagsskolorna, hvilka äro till för religionsundervisningen, denna undervisning för det mesta besörjes af lekmän. Detta är nemligen regeln; undantagsvis finnas sektskolor för skilda religiösa sekter med annan inrättning. Men det är icke dessa sistnämnda Hr S. speciellt lofordar. Huru med detta loford fördömandet af dem, som i Europa talat för skolans emancipation från kyrkan, kan stå tillsammans, det lär man sig af det slags resonnerande, som i Hr S:s afhandling är det rådande.

I sammanhang härmed må vi upptaga Försvarens i samma sammanhang stälda ord: »Det gör honom (Rec. oss) ondt, att pedagogiska lärostolen blifvit placerad inom theologiska fakulteten». Hr S.
40 har nemligen i sin afhandling fått plats äfven för ett bevis rörande denna placering. »Den praktiska theologien har till föremål själavård och likaså äfven pædagogien». Detta roliga bevis gäller naturligtvis för hela universitetet och alla dess professioner. Ty själsbildning afse de alla. Vi tillägga, att vi ingenstädes yttrat ett ord om samma placering. Vi tänka derom, hvad hvar och en, som kan bedöma saken och känna de speciela anledningarne till placeringen, måste om densamma tänka. Pedagogiken har alltid gällt och gäller öfverallt ännu för en filosofisk kunskapsart, och detta förhållande, kan såsom i vetenskapens natur grundadt, icke genom några placeringar ändras. För det andra är det
50 allmänt känt, att placeringen skett, emedan denna lärostol varit bestämd att intagas af en numera afliden teolog, som egde omfattande allmänna filosofiska studier och obestridligt hade den största insigt i läroämnet, oss veterligen någon i detta land egt. Och det kan endast glädja oss, att professionen vid universitetet inrättas, då män uppträda, som med heder och gagn kunna fylla platsen. Men vår enskilda åsigt är

för det tredje, att äfven den dugligaste lärare kan på denna plats uträtta jemförelsevis litet, så länge hans verksamhet icke ställes i förbindelse med ett pedagogiskt seminarium, en läroanstalt för skollärares bildning.

Hr Stenbäck och hans försvarare tala mycket om den »helgd», kristendomen ger det verldsliga görandet och låtandet.

Hr Stenbäcks mening är uppenbart den, att, om genom uppfostran ett religiöst sinnelag grundlägges, detta ger all människans verksamhet i lifvet sin helgd.

Vi hafva aldrig bestridt, att så är. Vi äro tvärtom öfvertygade, att kristendomen objektivt ombildat allt det från hedendomen traditionela både i vetande och samhällsinstitutioner och i båda hänseenden fört menskligheten till nya bildningar, hvilka äro för de kristna folken egendomliga. Vi äro också af den tanke, att det religiösa sinnelaget subjektivt *kan* föra till det verldslifvets helgande, hvarom fråga är. Vi hafva erkännt detta, då vi förklarar, att så verkligen sker, ehuru bredvid kyrkans och skolans undervisning. 10

Men vi bestrida, att en vetenskap, som nedsättes till blott medel, som förklaras för oförmögen att verka sedlig förädling, eller att någon handling såsom medel för ett ändamål utom jordlifvet är helgad. Ty ett sådant vetande och en sådan handling kunna vara eller icke vara, utan att derigenom människans bestämmelse rubbas eller dennas uppfyllande det minsta lider. Medlen för ett ändamåls vinnande kunna nemligen vara otaliga. Och: ändamålet helgar icke medlen, är en till ordspråk blifven sanning. 20

Menskliga vetandet och handlingen vinna deremot genom medvetandet, att de tillhöra Guds verldsplan och människans bestämmelse, icke såsom medel utan såsom ändamål, sin sanna helgd. Sanning och rätt kunna i ingen form hafva något ändamål utom sin egen tillvaro; och det är derföre en sann insigt och en sedlig handling i och för sig tillhöra människans bestämmelse. 30

Derom kan blott stridas, huruvida det för uppfostran är nog, att inplanta det religiösa sinnelaget, eller om icke lärjungen genom direkt undervisning bör föras till medvetande af denna den jordiska verksamhetens och sitt eget arbetes helgd, eller närmare: om ens ett sannt religiöst sinnelag kan utan ett sådant medvetande hos lärjungen befästas.

Läsaren vet, att vår tanke är, att en sådan undervisning är behöflig, och att vi i artikeln i N:o 3 af detta blad sökte bevisa dess behöflighet. Vi grundade bevisningen på det oafvisliga behofvet för den tänkande människan, att veta sitt dagliga arbete, de sträfvanden, som upptaga största delen af hennes lif, hennes själs- och kroppskrafter, tillhöra hennes sanna bestämmelse, icke utgöra något för denna likgiltigt. Ty hvilket eländigt lastdjur vore icke människan, om allt det ofantliga arbetet för jordens odling, för samhällets bestånd, för vetenskap och konst m. m. icke hade samma värde som t. ex. bönen, bibelns läsning, den offentliga gudstjänsten; och hvilket dårhus vore icke jorden, om människorna med fullt medvetande skulle på det jemförelsevis värdelösa använda hundradefallt mera tid och krafter, än på det enda, som för deras sanna mål säges hafva något verkligt värde! Vi yttrade den åsigt, att religionsläran borde åligga att bevara människorna från ett så tryckande medvetande. Vi hafva icke varit enfaldiga nog, att föreställa oss, att religionsundervisningen på våra ord skulle blifva en annan, än den är, d. ä. än jemförelsevis dålig och inflyttselös, lemnande åt hvars och ens omsorg, att med det religiösa behofvet förlika lifvets görande 40 50

och låtande. Men vi tro, att följdén af denna underlåtenhet allestädes, der kyrkoläran är gifven och stationär, varit, att bildningen gör människorna till ljumma kyrkans medlemmar. Och det stod oss öppet, att uttala våra önsknigar för något bättre.

För att antyda en grund, hvarpå den af oss fordrade religionsundervisningen kunde stödas, citerade vi kristendomens lära om den objektiva försoningen, det ondas öfvervinnande och det godas seger, samt läran om allmän människokärlek, såsom i vår tanke äfven ledande principer för hela den moderna bildningen. Vi förnekade derigenom
 10 lika litet någon annan lära i kristendomen, som vi påstodo, att religionsundervisningen borde inskränkas till det af oss påpekade föremål, och lika litet, som vi i det ofvan sagda påstått, att bön, bibelläsning och gudstjänst böra åsidosättas. Till svar härpå hade Insändaren i H:fors Tidningar endast förkättrande och fördömler, beskyllningar för vrängd framställning och andra låga insinuationer. Ty om de försök till motbevisning, i hvilka allt detta var inbäddadt, lönar det, såsom vi tillräckligt visat, knappt mödan att tala. Denna bevisning är den gamla slagdängan, endast mer än vanligt tanklöst afgnolad. Man skulle tro, att ett allvarligt intresse för sak, sådant vi
 20 hoppas hafva ådagalagat det, förtjenat rättelse af misstagen utan allt förkättrande och utan bemödande att göra motiverna misstänkta. Men sådant är icke det ryktbara »teologiska hatets» natur. Må man vara likgiltig eller förneka, efter behag, det angår icke den kyrkliga kristendomen. Men ett intresse, som förer ända till positiva egna åsigter, det är uppenbart katteri. Men låt oss glömma det usla, enskilda för saken.

Kristendomen är snart tvåtusen, Reformationen äfven i detta land trehundra år gammal. Folkundervisningen och den lärda skolan hafva båda varit helt och hållet i presterskapets hand, och det kan åtminstone icke betviflas, att renlärigheten varit väl öfvervakad. Hvaraf kommer
 30 det då, att äfven enligt Hr Stenbäcks utsago icke ens religionsundervisningen ännu är en skymt af, hvad den borde vara? Konsistorierna hafva tillsatt lärarene, bestämt läroböckerna och öfvervakat undervisningen. Ingen har med ett ord bestridt myndigheten eller med ett finger hindrat inflytandet. Och likväl menar äfven Hr S., att resultaten äro förkastliga! Det vore intressant att få veta, huru många århundraden ännu skola förflyta, förrän man kommer sig rätt i ordning. Hr S. har verkligen inga nya utvägar att föreslå. Religionsundervisningen skall förblifva sådan den varit. Endast lärarene skola blifva andra, och den ensidiga förstånds bildningen, den fruktlösa vetenskapliga undervisning-
 40 en i skolorna skall inskränkas. Nu är det klart, att lärarens art icke kan förändras, förrän arten af den undervisning, de sjelfva åtnjutit, blifvit en annan. Alltså den vetenskapliga undervisningens inskränkande blir början och slutet. Men denna utväg är gammal. Ty från evärdliga tider har, enligt teologernas och kyrkans mäns utsago, vetenskapen varit kyrkans och religionens hufvudfiende. Man har stretat emot den, hvad man förmått; men, såsom det synes, har detta varit fåfängt arbete. Hvertill tjenar det då, att ytterligare fortfara härmed? Så länge religionsläran sätter sin ära i att vara orubblig och stationär, men vetenskapen sin i framskridandet, bör det enklaste
 50 människoförstånd kunna fatta, att striden blir desto ojemnare, ju längre den varar. Man ser det icke sällan åberopas som en vetenskaps vanmakt, att nya systemer uppstå och falla, men häri ligger i sanning vetenskaps stora makt. Ty endast derigenom *lefver* vetenskapen, icke blott från slägte till slägte, utan med hvarje nytt slägte, utgörande en väsentlig del af dess eget lif.

Och emedan förståndsbildningen, den vetenskapliga undervisningen, appellen till förnuftet och bevisningen har denna makt, är vår tanke, att äfven religionsläran och religionsundervisningen vinner mest genom att appellera till förnuftet. Yrka vi derföre, att den religiösa uppfostran icke alls skall vända sig till känslan, eller icke under några förhållanden stöda sig på auktoritet, bero af exempelns makt, af vördnaden för, af kärleken och tilliten till uppfostraren? Ingalunda. Men allt har sin tid. Och emedan förnuftets fordran på klar insigt och bevisning icke kan nedstytas, hafva vi yrkat, att äfven för religionsläran bevisningen icke måtte lärjungen undanhållas, när den blir erforderlig, och efter förmåga hänvisat på det fält, der den i vår tanke är möjlig och synnerligen nödvändig. Vi hafva icke förbisett, att försoningen mellan människans religiösa behof och hennes dagliga omsorger, att dessa omsorgers helgande är en uppgift för lifvet; och vi kunna icke af uppfostran i detta hänseende fordra mera, än hvad som öfverhufvud af densamma fordras kan, att den nemligen må bringa sjelfva uppgiften till lärjungens medvetande och sätta honom i stånd att under lifvets fortgång lösa den. Det är ingen reform, vi yrkat. Det är blott ett försummadt kapitel att lägga till de öfriga.

Vi hafva flerfaldigt nämnt, att vår afsigt från första början icke varit, att recensera Hr Stenbäcks afhandling. Det obehag, Författarens lössläppta sätt att behandla vetenskapliga frågor hos oss väckte, motvägdes genom intrycket af det sedliga allvar och den varma känsla, med hvilka, såsom äfven denna afhandling vittnar, han omfattar sitt föremål, ungdomens uppfostran. Vi kände dock icke behof af att offentligen uttala det senare, emedan det icke kunde ske utan att äfven ådagalägga det förra och att härför gifva skäl. Men hågen att yttra oss i ett ämne, som länge nog varit ett föremål för vårt eftertänkande, och sakens stora vikt för hvarje samhälle förledde oss att taga Hr Stenbäcks yrkanden till utgångspunkt för våra reflexioner. Vår artikel i detta blads Marshäfte torde också tillräckligt bära vittnesbörd om, huru motvilligt vi vände vår kritik mot Hr Stenbäck; men, som man säger, det ena ordet gaf det andra, och det blef oss än svårare att sluta, än det varit att börja.

Den opåkallade mellankomst, som nu föranledt kritikens fortsättande, skall likväl icke förleda oss att fortgå utöfver de punkter, i hvilka vår uppfattnings rättighet eller vår kritiks rättmätighet blifvit bestridd, ehuru mycket kunde återstå, att om och mot Hr Stenbäcks yrkanden anföra.

J. V. S. 40

27 OM PRIVATBANKER.

Litteraturblad n:o 9, september 1855

Närvarande stund är visst icke egnad för stora industriela företag i landet. Men den kan vara desto mera lämplig att betänka, hvad som bör göras, då engång freden skänker industrin och handeln nytt lif.

Utän noggrannare insigter i penningväsendets art hafva vi länge varit öfvertygade om behofvet och gagnet af privatbanker för detta land. Skälen för vår öfvertygelse hafva varit tvenne: för det första den erfarenhet, man här eger, att för landets förhållanden ganska stora kapitaler ligga ofruktbara för industrin förnämligast i Ryska kreditpapper, till mindre del i inhemska dylika, men åter till oberäknelig stor